

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2024 Vol. 4

**tsuull.uz
goldenscripts.tsuull.uz**

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2024 Vol. 4

www.tsuull.uz

goldenscripts.tsuull.uz

BOSH MUHARRIR

Shuhrat Sirojiddinov

**BOSH MUHARRIR
O'RINBOSARI**

Karomat Mullaxo'jayeva

MAS'UL KOTIB

Ozoda Tojiboyeva

TAHRIR HAY'ATI

Karl Rayxl (Germaniya)
Isa Habibeyli (Ozarbayjon)
Seyhan Tanju (Turkiya)
Almaz Ulvi (Ozarbayjon)
Benedek Peri (Vengriya)
Vahit Turk (Turkiya)
Teymur Kerimli (Ozarbayjon)
Eunkyung Oh (Koreya)
Nazef Shahrani (AQSh)
Boqijon To'xliyev
Muhammadjon Imomnazarov
Bilol Yujel (Turkiya)
Qosimjon Sodiqov
Zulxumor Xolmanova
Mustafa O'ner (Turkiya)
Nurboy Jabborov
G'aybulla Boboyorov
Kimura Satoru (Yaponiya)
Imran Ay (Turkiya)
Aftondil Erkinov
Nadir Mamadli (Ozarbayjon)
Rashid Zohidov
Otabek Jo'raboyev
Bulent Bayram (Turkiya)
Qo'ldosh Pardayev
Nodirbek Jo'raqo'ziyev
Oysara Madaliyeva
Hilola Nazirova

MUNDARIJA

MATNSHUNOSLIK

Zilola Shukurova, Muattar Ahmedova “Qisasi Rabg’uziy” asari nusxalari va ularning matniy-qiyosiy tadqiqi	4
Saydakbarxon Valiyev “Nahju-l-farodis” asarida keltirilgan qirq hadis va ularning qiyosiy-tekstologik tahlili	20
Munavvar Olimova Huvaydoning Navoiy g’azaliga muxammasi xususida	46

ADABIYOTSHUNOSLIK

Abdulhamid Qurbonov “Yusuf va Zulayxo”: farzandlik tuyg’ularining tasviri	60
Rübabə Şirinova “Ədəb əl-bəhs” əsəri	79
Sardor Umarov Futuvvat va badiiy ijod: tahlil va talqin	91

LINGVISTIKA

Anvarbek Turdialyev Denov tojiklari nutqida qipchoq va qarluq shevalariga xos xususiyatlar	109
Farhad Rahimi Feraği Sözlüğünün Yanlısları Üzerine II	123

EDITOR IN CHIEF	
Shuhrat Sirojiddinov	
 DEPUTY EDITOR IN CHIEF	
Karomat Mullakhojaeva	
 EXECUTIVE SECRETARY	
Ozoda Tojibaeva	
 EDITORIAL BOARD	
Karl Rechl (Germany)	
Isa Habibbeyli (Azerbaijan)	
Seyhan Tanju (Turkey)	
Almaz Ulvi (Azerbaijan)	
Benedek Peri (Hungary)	
Vahit Turk (Turkey)	
Teymur Kerimli (Azerbaijan)	
Eunkyung Oh (Korea)	
Nazif Shahrani (USA)	
Bakijan Tukhliev	
Mukhammadjan Imomnazarov	
Bilol Yujel (Turkey)	
Kasimjan Sadikov	
Zulkhumor Kholmanova	
Mustafa O'ner (Turkey)	
Nurboy Jabborov	
Gaybullah Babayarov	
Kimura Satoru (Japan)	
Imran Ay (Turkey)	
Aftandil Erkinov	
Nadir Mamadli (Azerbaijan)	
Rashid Zahidov	
Atabek Juraboev	
Bulent Bayram (Turkey)	
Kuldosh Pardaev	
Nodirbek Jurakuziev	
Oysara Madalieva	
Hilola Nazirova	

CONTENTS	
TEXTOTOLOGY	
Zilola Shukurova, Muattar Ahmedova	
Manuscript Copies of “Qisas al-Rabghuzi” and Their Textual–Comparative Study	4
 Saydakbarxon Valiyev	
Forty hadiths and their comparative-textological analysis presented in the work “Nahju-l-farodis”	20
 Munavvar Olimova	
On Huvaydo’s Mukhammas Based on a Ghazal by Navo’i	46
 LITERATURE	
Abdulhamid Qurbonov	
“Yusuf and Zulaikha”: description of filial feelings	60
 Rubaba Shirinova	
“Adab al-bahs” work	79
 Sardor Umarov	
Futuwwa and Literary Creativity: Analysis and Interpretation	91
 LINGUISTICS	
Anvarbek Turdialiev	
Kipchak and Karluk Dialectal Features in the Speech of the Denov Tajiks	109
 Farhad Rahimi	
On the Mistakes of Feraği Dictionary	123

“Nahju-l-farodis” asarida keltirilgan qirq hadis va ularning qiyosiy-tekstologik tahlili

Saydakbarxon Valiyev¹

Absrakt

Ushbu maqola Mahmud ibn Ali al-Kardariyning “Nahju-l-farodis” asarida har bir fasl boshida keltirilgan hadislarining qirqta arabcha matni asosida tuzildi. Asarning 761-hijriy, 1360 milodiy yilda koʻchirilgan Istanbul (NFI) va 759-hijriy, 1358-milodiy yilda koʻchirilgan Qozon (NFQ) nusxalari asosida chogʻishtirma-qiyosiy matn tuzishga harakat qilindi. Bundan tashqari har bir hadisdan oldin keltirilgan manbalarni topishga harakat qilindi.

Maqolani yozish jarayonida hadislarining matnidagi koʻpgina farqli va oʻxshash jihatlari yoritib ketildi. Hadislarining manbalari bilan solishtirildi. Manbalari topilmagan oʻrinlarda, sababi aytib oʻtildi. Xulosa qismida bir qancha mulohazalar bildirildi.

Kalit soʻzlar: Mahmud ibn Ali al-Kardariy, Nahju-l-farodis, qirq hadis, arbaʼin.

Kirish

“Nahju-l-farādīs” – “Uštmamlarniñ açuq yoli” yoki “Jannatlarning yoʻli” asari XIV asrda Oltin Oʻrda davlatiga qarashli Xorazm diyorida “chigʻatoy tili” da yozilgan diniy-falsafiy, ilmiy, tarixiy-badiiy va didaktik mazmundagi asardir. Uning muallifi Mahmud ibn Ali al-Kardariy as-Saroyidir.

Asar qirq hadis asosida tuzilgan oʻziga xos “Arbaʼin” kitobidir. Asar muqaddima, toʻrt bob va ularning har biri oʻn fasl – jami qirqta fasldan iborat. Fasllar biror bir mavzuga bagʻishlangan. Har faslning boshida bir hadis keltirilib, shu hadisning mohiyati, mazmuni ibratli hikoyatlar, diniy rivoyatlar, oʻgitlar asosida talqin qilib beriladi.

Asar muqaddimasida musannif kitob yozilishiga turtki boʻlgan qirq hadis haqidagi hadis va uning tarjimasini keltiradi:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ

¹ Valiyev Saydakbarxon Yunusxon oʻgʻli – Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti tayanch doktoranti.

E-pochta: kaminasaid@gmail.com

ORCID ID: 0009-0009-6683-8600

Iqtibos uchun: Valiyev, S. Y. 2024. “Nahju-l-farodis” asarida keltirilgan qirq hadis va ularning qiyosiy-tekstologik tahlili”. *Oltin bitiglar* 4: 20 – 45.

نَقَلَ عَنِّي إِلَى مَنْ لَمْ يَلْحَقَنِي مِنْ أُمَّتِي أَرْبَعِينَ حَدِيثًا كُتِبَ فِي زَمَرَةِ الْعُلَمَاءِ وَخُشِرَ فِي جُمْلَةِ الشُّهَدَاءِ وَمَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعِدًّا فَلْيَبْتَوِّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ

‘Umar o‘gli ‘Abullāh radīallāhu ‘anhumā rivāyat qilur. Payğambardīn šāllallāhu ‘alayhi va-sallam andağ yarliqar: “Qāyū mōmin va muwaḥḥid qirq ḥadiṣni menim ḥadiṣlārimdin eṣitmagānlarga tegursa, bilmaganlarga oğrātsā, Ḥaq ta‘ālā ol kimersanī ‘ālimlār zumrasindā bitigay, taqī qiyāmāt kūn bolsa, āmanna va šaddaḡna šahidlar jumlasinda qoparğay. Taqī qayu kīmersa man aymamiš ḥadiṣni menim aymağānimni bilip qasd birla menim üzä yalğān sozlap Payğambar ‘alahi-s-salam aydi desa tamuğdin olturğū yerini amada qilsun”, dep aydi [NFİ 1b, 2–9].

Muhaddis olimlar e’tiroficha, bu hadis zaif hadislar turkumiga kiradi. Garchi islom shariatida zaif hadisdan hukm olish mumkin bo’lmasa-da, yaxshilikka chaqirish va yomonlikdan qaytarish, ya’ni amru ma’ruf va nahiy munkar ishlarida zaif hadislardan foydalansa bo’ladi.

“Nahju-l-farodis”da qo’llangan hadis muallifning umumiy maqsadi va niyatining mohiyatini ochib beradi. Ya’ni qirqta hadisni ommaga yetkazib, ikki dunyo saodatiga ega bo’lish va o’quvchidan xayrli duolar olish maqsadi ilgari surilgan. Ketidan asarning yozilish sababi, asarning tarkibi va tuzilishi haqida quyidagicha ma’lumot beriladi:

Bu ḥadiṣgā tamassuk qilip, qirq ḥadiṣ jam’ qilduq. Payğambar ‘alayhi-s-salām ḥadiṣlāridin mu’tamad kitāblardīn yana bu ḥadiṣlārgā munāsib ḥikāyatlar Payğambar ‘alayhi-s-salām aḥvālidin, taqī xulafā’-i rāšidīn af’ālidin, taqī ‘ulamā va mašāix aqvālidin ḡam qilduq. Taqī bu kitābni tōrt bāb üzä qilduq. Taqī tekma bīr bābini on fasl üzä qilduq. Taqī tekma bīr fasl avvalindā bir ḥadiṣ kelturduk. Payğambar ‘alayhi-s-salām ḥadiṣlāridin-kim majmu’i qirq ḥadiṣ bolur [NFİ 1b, 9–13].

Biz “Nahju-l-farodis”ning eng qadimgi va muallif hayotlik davrida ko’chirilgan Istanbuldagi Yangi jome kutubxonasida saqlanayotgan 879-raqamli qo’lyozma (NFİ) va Qozon davlat universiteti kutubxonasida saqlanayotgan 60261 raqamli qo’lyozma (NFQ) nusxalarini chog’ishtirib, qirqta hadis matnini tadqiq qilib ko’rdik. Chog’ishtirish jarayonida har bir hadisning asl manbalari bilan ham qiyoslab chiqdik.

Asosiy qism

Avvalqī faṣl. *Payğambar ‘alahi-s-salāmnun faḡā’ili ičindā turur [NFİ. 2a, 2–3].*

Avvalqi fasl. Payğambar ‘alahi-s-salām aḥvālī içindā turur [NFQ. 2a, 15].

İmām Bağavî rahmatullāhi ‘alayhi “Masābiḥ” atliğ kitābında bu ḥadişni keltürmiş [NFİ 2a, 2–3].

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى اصْطَفَى كِنَانَةَ مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ
وَاصْطَفَى قُرَيْشًا مِنْ كِنَانَةَ وَاصْطَفَى مِنْ قُرَيْشٍ بَنِي هَاشِمٍ وَاصْطَفَانِي مِنْ بَنِي هَاشِمٍ [NFİ]
[2a, 3–5].

Bu ḥadiş ma’nasi ol bolur-kim, payğambarimiz ‘alayhi-s-salām aydi: Tenrî tabârak va ta’âlâ İsmâ’il Payğambar ‘alayhi-s-salām oğlanlaridin Kināna atliğ qabilasindin Qurayş qabilasini uḥurdî. Yana Qurayş qabilasidin Hāşim atliğ kişinin oğlanarini uḥurdî. Yana Haşim atliğ kişinin oğlanlarindin meni uḥurdî-çiqardî [NFİ 2a, 5–7].

NFQ nusxasida birinchi bob, birinchi faslning hadisi yozilgan sahifa zararlangani uchun hadis matni yo’q.

Imom Bag’aviyning “Masobihu-s-sunna” asaridagi 4460-raqamli hadis matni “Nahju-l-farodis”da keltirilgan hadis matni bilan aynan o’xshash.

İkinchi fasl. Payğambar ‘alayhis-salāmqa vaḥi kelmākiniḥ bayānī içindā turur [NFİ 3b, 17].

İmām Şağānî rahmatullāhi ‘alayhi “Maşāriqu-l-anvār” atliğ kitābī içindā bu ḥadişni keltürmiş [NFİ 3b, 17–4a, 1].

رُوي عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ إِنَّ
الدِّينَ بَدَأَ غَرِيْبًا وَسَيَعُوْدُ الدِّينُ كَمَا بَدَأَ فَطُوبَى لِلْغُرَبَاءِ [NFİ 4a, 1–2].

NFQ nusxasida hadis matni quyidagicha:

رُوي عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ قَالَ
إِنَّ الدِّينَ بَدَأَ غَرِيْبًا وَسَيَعُوْدُ الدِّينُ غَرِيْبًا كَمَا بَدَأَ فَطُوبَى لِلْغُرَبَاءِ صَدَقَ يَا رَسُولَ اللَّهِ [NFİ]
[5a, 14–15].

Bu ḥadiş ma’nisi ol bolür-kim, Payğambar ‘alayhis-s-salām xabar berü yarliqar: Bu musulmānliq dini ğariblūqin zāḥir boldi. Qiyāmat atakinda taqî ğariblūqin qaytgäy. Xuşluq bolsun ğariblarqā [NFİ 4a, 2–4].

NFQ nusxasida وَسَيَعُوْدُ الدِّينُ dan keyin kelgan غَرِيْبًا so’zi NFİ nusxasida yo’q. Hadis oxiridagi صَدَقَ يَا رَسُولَ اللَّهِ iborasi ham NFİ nusxasida yozilmagan.

Imom Sag’oniniyning “Mashoriqu-l-anvor” asaridagi 229-hadis matni “Nahju-l-farodis”ning NFİ nusxasi bilan bir xil.

Üçüncü fasl. Payğambar ‘alayhi-s-salām taqî yārānlāri birlä İslām avvalindā emgāngānlāriḥ bayānī içindā turur [NFİ 5b, 14–15].

İmām Abū-l-Ma’ālî Muḥammad İsbahānî rahmatu-l-llāhi ‘alayh tafsirında Süratu-l-Aḥzāb içinda bü ḥadişni keltürmiş [NFİ 5b, 15].

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَدَا مُؤِمَّنًا فَقَدْ أَدَانِي وَمَنْ أَدَانِي فَقَدْ أَدَا اللَّهَ وَمَنْ

أَذَى اللَّهِ فَهُوَ مَلْعُونٌ فِي النَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالزَّبُورِ وَالْفُرْقَانِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُهِينًا [NFİ 5b,] [16-17].

NFQ nusxasida hadis matni quyidagicha:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَذَى مُؤْمِنًا فَقَدْ أَذَانِي وَمَنْ أَذَانِي فَقَدْ أَذَى اللَّهِ فَهُوَ مَلْعُونٌ فِي النَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالزَّبُورِ وَالْفُرْقَانِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُهِينًا صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ [NFQ 5a, 6-7].

Ma'nisi ol bolürkım Payğambar 'alayhi-s-salām xabar berü yarliqār: Qayü kim ersa mominnı āzār qılsā, menı āzār qildı. Taqı kimikim menı āzār qılsā Tanrı ta'alānı āzār qildı. Taqı kimikim Tanrı ta'alānı āzār qılsā, ol kim ersa mal'ün turur Tavrāt taqı İnjil taqı Zabür taqı Furqān içindä. Haq ta'alā ol kim ersaga xār qilgān 'adābini āmāda qilip turur dedi [NFİ 5b, 17-6a, 1-2].

NFİ nusxasida أَذَى yozilgan so'z, NFQ nusxasida أَذَى shaklida to'g'ri yozilgan. NFQ nusxasida وَمَنْ أَذَى jumlası tushib qolgan. Hadis so'ngidagi صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ iborasi NFİ nusxasida yozilmagan.

Imom Abu-l-Ma'oliy Isbahoniy va u kishining Tafsir kitobi haqida ma'lumot topilmadi.

Törtinchi fasl. *Payğambar 'alayhi-s-salām Makkadın Madinaqa čiqmaq bayānı içindä turur* [NFİ 9b, 13].

İmām Abu-l-'Alā-i Oşī rahmatullāhi 'alayhi “Nişābu-l-Axbār” ātliğ kütābindä bü hadişni keltürmiş [NFİ 9b, 13-14].

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ مَاتَ غَرِيْبًا فَقَدْ مَاتَ شَهِيدًا وَوُفِّيَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ [NFİ 9b, 14-15].

NFQ nusxasida hadis matni quyidagicha:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ مَاتَ غَرِيْبًا مَاتَ شَهِيدًا وَوُفِّيَ مِنْ عَذَابِ الْمَقَابِرِ [NFQ 14a, 14-15].

Bü hadiş ma'nisi ol bolurkım Payğambar 'alayhi-s-salām xabar berü yarliqār: qayü momin va muvaḥḥid ğariblüqdä olar bolsa Haq tabārak va ta'alā ol qulğa şahidlār şavābini rozı qilur, taqı gor 'adābidin saqlayur [NFİ 9b, 15-16].

NFİ nusxasida فَقَدْ مَاتَ jumlası NFQ nusxasida مَاتَ yozilgan. NFİ nusxasidagi عَذَابِ الْقَبْرِ jumlası NFQ nusxasida مِنْ عَذَابِ الْمَقَابِر deb yozilgan.

“Nisabu-l-axbor” kitobini bir qancha qo'lyozma va 1903-yilda Qozon shahrida nashr qilingan toshbosma nus-xasini topdik va tadqiqotimizda shu manbadan foydalandik. Asar muallifi “Nahju-l-farodis” zikr qilingan Imom Abu-l-A'lo O'shiy emas, balki Imamu-l-hamayn Sirojiddin Abu Muhammad Ali bin Usmon bin Muhammad al-O'shiy ekani ma'lum bo'ldi. Bizningcha Abu-l-A'lo muallifning yana bir kunyasi bo'lishi mumkin.

“Nisabu-l-axbor” ning 40-sahifasidagi hadis NFİ nusxasidagi

hadis matni bilan bir xil.

Bešinçi faşl. Payğambar ‘alayhi-s-salāmnun muō’jizātiniñ bayāni turur” [NFİ 14a, 5–6].

İmām Bağavî rahmatullāhi ‘alayhi “Maşābih” ātliğ kitābdā bü hadişni keltürmiş [NFİ 14a, 6–7].

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَكَّةَ فَخَرَجْنَا فِي بَعْضِ نَوَاحِيهَا فَمَا اسْتَقْبَلَهُ جَبَلٌ وَلَا شَجَرٌ إِلَّا هُوَ يَقُولُ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ
[NFİ 14a, 8–٧], [NFQ 20a, 14–16].

Bu hədişniñ ma’nisi ol bolurkim, ‘Alî rədiyallāhu ‘anhu aytur: Man Payğambar ‘alayhi-s-a-salām birla Makkadā erdim. Makkaniñ şahrāsingä çiqtuq. Tağqa qarşu kelduk ersa, ol tağdın awaz keldikim, as-salāmu ‘alayka yä rasülallāhi deb taqı daraxtqa qarşu kelduk ersa, ol daraxtdın awaz keldikim as-salāmu ‘alayka yä rasülallāhi deb [NFİ 14a, 8–10].

Hadis matni NFİ va NFQ nusxalarida bir xil shaklda. Imom Bag’aviyning “Masobihu-s-sunna” asaridagi 4635-hadis matni bilan ham aynan o’xshash.

Altinçi faşl. Payğambar ‘alayhi-s-salām Makkagä kirmäkinin bayāni turur” [NFİ 18b, 2–3].

İmām Bağavî rahmatullāhi ‘alayhi “Maşābih” ātliğ kitābindā bü hadişni keltürmiş [NFİ 18b, 3].

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا فَخْرَ وَبِيَدِي لَوَاءُ الْحَمْدِ وَلَا فَخْرَ وَمَا مِنْ نَبِيٍّ يَوْمُنِيذِ آدَمَ وَمَنْ سِوَاهُ إِلَّا تَحْتَ لَوَائِي وَلَا فَخْرَ وَأَنَا أَوَّلُ مَنْ عَنْهُ الْأَرْضُ وَلَا فَخْرَ
[NFİ 18, 4–5]

NFQ nusxasida hadis matni quyidagicha:

عَنْ أَبِي الْحَرِثِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا فَخْرَ وَبِيَدِي لَوَاءُ الْحَمْدِ وَلَا فَخْرَ وَمَا مِنْ نَبِيٍّ يَوْمُنِيذِ آدَمَ سِوَاهُ إِلَّا تَحْتَ لَوَائِي وَلَا فَخْرَ وَأَنَا أَوَّلُ مَنْ تَنْشَقُّ عَنْهُ الْأَرْضُ وَلَا فَخْرَ
[NFQ 26, 16–17–26^b, 1–2]

Bu hədiş ma’nisi ol bolurkim Payğambar ‘alayhi-s-salām xabar beru yarliqar. Man qiyāmat kun bolsa āmannä va şaddaqnä Ādam oğlanlariniñ beki bolğayman. Taqı bu soznı gowanu aymasman. Va lekin Haq ta’alāniñ lütfi-karami maninğ üzä mundağ turur dep aninğ lütfini izhār qilip sizlarga bildurmak uçun ayturman. Taqı qiyāmat kun bolsa āmannä va şaddaqnä jumlaninğ ‘alamı manim elkimda bolğay. Bu soznı taqı guwanu taqı aymasman. Va lekin Haq ta’alāniñ lütfini izhār qilmaq uçun ayturman. Taqı qiyāmat kun bolsa āmannä va şaddaqnä tekma bir uluğ kim ersa-kim xalāyiq aña ittibā’ qilurlar. Aninğ elkında bir ‘alam bolğay. ‘Arşat xalqi ma’lüm qilğaylar-kim bu kim ersa bu ma’nilik ermiş deb kerak. Ol ma’ni xayr bolun kerak şar bolsun. Taqı heç taqı maqāmāt va karāmāt içinda Haq ta’alāniñ hamdi taqı şanəsi içinda erdi. Ol jihatdin Payğambar ‘alayhi-s-salām

hamdning ‘alami berildi. Yana aydi Payğambar ‘alayhi-s-salām qiyāmat kun bolsa āmannā va šaddaqnā Ādam payğambar ‘alayhi-s-salām taqī Ādam payğambardīn soj kelgan payğambarlar jumlası manīm ‘alamim astında bolğaylar. Bu soznī taqī guwanu aymasman. Va lekin Haq ta‘alānīj karami izhār qılmaq uçun ayturman. Taqī qiyāmat kun bolsa āmannā va šaddaqnā jumla xalāyiqdin burun avval gor yarilip gordin baş qaldurğan man bolğayman. Bu soznī taqī kuwanu mafāxirat qılu aymasman. Va lekin Haq ta‘alā manīm üzā nāmā uluğ luṭflār taqī karamlār qilip turur. Anī izhār qılmaq uçun ayturman dedi [NFİ 18, 5–17].

NFİ nusxasida hadis roviysining ismi سَعِيدُ الْخُدْرِيِّ عَنْ أَبِي يُوْزَيْلٍ yozilgan bo‘lsa, NFQ nusxasida عَنْ أَبِي الْحَرِيْثِ yozilgan. NFQ nusxasidagi تَنْشَقُّ fe‘li NFİ nusxasida musannif yoki kotibning xatosi sababli tushib qolgan.

Imom Bag‘aviyning “Masobihu-s-sunna” asaridagi 4481-hadisda roviyning ismidagi الْخُدْرِيِّ so‘zi yo‘q. لَا تَحْتَ لِوَايِي jumlasidan keyingi وَلَا فَخْر jumlası ham “Masobih”da yo‘q ekan.

Yetinchi fasl. Payğambarnīj ‘alayhi-s-salām Me‘rājīnīj bayānī içində turur [NFİ 26b, 8].

Imām Bağavī rahmatullāhi ‘alayhi “Maşābih” atliğ kitābında bī hadīsni keltürmīş [NFİ 26b, 8–9].

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُتِيَ بِالْبُرَاقِ لَيْلَةَ أُسْرِي بِهِ مُلْجَمًا مُسْرَجًا فَاسْتَصْعَبَ عَلَيْهِ فَقَالَ لَهُ جَبْرِئُلُ أَمْحَمَدٍ تَفْعَلْ هَذَا فَمَا رَكِبَكَ أَحَدٌ أَكْرَمَ عَلَى اللَّهِ تَعَالَى مِنْهُ فَارْفَضَ عَرَقًا [NFİ 26b, 9–11].

NFQ nusxasida hadis matni quyidagicha:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُوتِيَ بِالْبُرَاقِ لَيْلَةَ أُسْرِي بِهِ مُلْجَمًا هَذَا فَمَا رَكِبَكَ مُبْرَجًا فَاسْتَصْعَبَ عَلَيْهِ فَقَالَ لَهُ جَبْرِئُلُ أَمْحَمَدٍ تَفْعَلْ هَذَا فَمَا رَكِبَكَ أَحَدٌ أَكْرَمَ عَلَى اللَّهِ تَعَالَى مِنْهُ فَارْفَضَ عَرَقًا [NFQ 37a, 17–37b, 1–3].

Hadīs ma‘nisi ol bolur-kim, Anas bnü Mālik raḍiyallāhu ‘anhu rivāyat qilur. Payğambar ‘alayhis-s-salām Me‘rāj tunında Jabrā‘il ‘alayhi-s-salām Burāq kelturdi yugan urulmīş, ayar urulmīş. Qaçankim Payğambar ‘alayhi-s-salām Burāqqa munmak tiladi ersa, Burāq jaliqliq qildi. Jabrā‘il aydi: Muḥammadğami jaliqliq qilursan. Heç kim ersa munday saña Muḥmaddin ‘azizrāk Haq ta‘alā qatında Muḥmaddin ḥurmatlikrāk dedi ersa, Buraq tulandī taqī teri aqa başladī [NFİ. 26b, 11–15].

NFİ nusxasidagi مُلْجَمًا so‘zidan keyingi مُسْرَجًا so‘zining o‘rniga NFQ nusxada هَذَا فَمَا رَكِبَكَ مُبْرَجًا jumlası yozilgan.

Imom Bag‘aviyning “Masobihu-s-sunna” kitobining 4636-hadisda hadisning roviysida عَنْ أَنَسِ bilan kifoyalangan. “Nahju-l-farodis”dagi عَلَى اللَّهِ تَعَالَى مِنْهُ jumlası “Masobih”da عَلَى اللَّهِ مِنْهُ shaklida yozilgan.

Seksinči fasl. Payğambar ‘alayhi-s-salām Me’rāj tünində uçmağ tamuğqa tafarruj qılğāniniñ bayānında [NFQ 43a, 12–13].

İmām Bağavî rahmatullāhi ‘alayhi “Maşābih” ātliğ kitābdā keltürmiş bü hadişni [NFİ 30b, 14–15].

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خُفَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ وَخُفَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ [NFİ 30b, 15–16].

NFQ nusxasida hadis matni quyidagicha:

أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خُفَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ وَخُفَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ [NFQ 43a, 14–16].

Ma’nisi ol bolurkim uçtmağ qapsandî kuçay işlar birla jihād meñizlik haj meñizlik roza meñizlik namāz meñizlik emgak kuçaylik bar ersa jumlasini qılmaq kerak. Andin soñ uçtmağ qapsandî kirsä taqî tamuğ qapsandî nafs tilakları birla yemak içmak tana’u’um qağğu sozluqnî tilar. Bu nafsıña uysa soñi tamuğ turur [NFİ 30b, 16–17–31a, 1–2].

NFİ nuxxada عَنْ أَنَسٍ bo’lsa, NFQ nuxxada أَنَسٌ deb yozilgan. NFİ nuxxadagi أَنَّهُ قَالَ قَالَ o’rniga NFQ nuxxada أَنَّهُ deb yozilibdi.

Imom Bag’aviyning “Masobihu-s-sunna”sidagi 4418-hadis NFİ nuxxadagi hadis matni bilan deyarli bir xil. NFİ nuxxadagi عَنْ أَنَسٍ o’rniga “Masobih”da عَنْ أَنَسٍ deb yozilgan.

Toqsinči fasl. Payğambar ‘alayhi-s-salām Hunaynda ğazāt qılmağiniñ bayāni turur [NFİ 34b, 13].

İmām Abü-l-‘Alā’i Oşî rahmatullāhi ‘alayhi “Nişābu-l-axbār” ātliğ kitābdā bü hadişni keltürmiş [NFİ 34b, 13–14].

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا مِنْ قَطْرَةٍ أَحَبُّ إِلَيَّ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ قَطْرَةٍ دَمْعٍ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ قَطْرَةٍ دَمِ أَهْرِيْقٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ تَعَالَى [NFİ 34b, 14–15].

NFQ nusxasida hadis matni quyidagicha:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا مِنْ قَطْرَةٍ أَحَبُّ إِلَيَّ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ قَطْرَاتٍ دَمْعٍ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ دَمِ أَهْرَقْتُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ تَعَالَى [NFQ 49a, 4–6].

Hadis ma’nisi ol bolur-kim, Payğambar ‘alayhi-s-salām xabar beru yarliqar. Heç qatıra sewüklükräk yoq Tağrı ta’alāniñ hağratinga, magar ol qatradin-kim, Haq ta’alāniñ xavfidin ‘āşî kozindin qatıra yaş aqıtsa. Taqî ol qatradin-kim ğāzî qul Haq ta’alā yolında şahid bolub tanindin qatıra qan aqsa, bu eki qatradin sewüklükräk yoq. Haq ta’alāniñ hađratindä yoq [NFİ 34b, 15–17–35a, 1].

NFİ nusxasida مِنْ قَطْرَةٍ دَمْعٍ bo’lsa, NFQ nusxasida مِنْ قَطْرَاتٍ دَمْعٍ shaklida yozilgan. NFİ nusxasida دَمِ أَهْرِيْقٍ deb yozilgan jumla, NFQ nusxasida دَمِ أَهْرَقْتُ kelgan.

“Nisabu-l-axbor” kitobining 27-sahifasidgi hadis NFİ nusxasidagi hadis matni bilan o’xshash. Faqat NFİ nusxasida قَالَ رَسُولُ

yozilgan. jumlası “Nisabu-l-axbor”da *يُؤْتِيهِ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْجَلَالَهٗ وَسَلَامًا* jumlası “Nisabu-l-axbor”da *وَقَطْرَةً دَمٍ* shaklida yozilgan.

Oninchi fasl. Payğambar ‘alayhi-s-salām vafātiniñ bayāni içindä turur [NFİ 39a, 4–5].

İmām Bağavî rahmatullāhi ‘alayhi “Maşābih” atliğ kitābdā bü hadiṣni keltürmiş [NFİ 39a, 5].

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ الْيَأْتِيَنَّ عَلَى أَحَدِكُمْ يَوْمٌ وَلَا يَرَانِي ثُمَّ لَا يَرَانِي أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَهْلِهِ وَمَالِهِ مَعَهُمْ [NFİ 39a, 6–7].

NFQ nusxasida hadis matni quyidagicha:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْيَأْتِيَنَّ عَلَى أَحَدِكُمْ يَوْمٌ وَلَا يَرَانِي فِيهِ ثُمَّ لَا يَرَانِي أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَهْلِهِ وَمَالِهِ مَعَهُمْ [NFQ 55a, 2–4].

Bu hadiṣ ma’nisi ol turur-kim, Payğambar ‘alayhi-s-salām yarliqar. Ol Tağri birla qasamyād qilurman-kim Muḥammadniñ ruhi aniñ taşarrüfında turur. Har ayna bir kun kelgusi turur. Sizlarda biriñiz üzü-kim ol kun içinda meni kormagaysiz. Ma āxiratqa naql qilmiş bolğayman. Andin soñ meni kormagaysizlarda biriñizga sewüklükräk bolğay ewi barqidin oğli qizidin. Taqi ne-kim qatında bar māl tawardin jumladin sewüklükräk bolğay. Va lekin kiru bilmagay dedi [NFİ 39a, 7–11]. NFİ nusxasida *يُؤْتِيهِ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْجَلَالَهٗ وَسَلَامًا* bo’lsa, NFQ nusxada *يُؤْتِيهِ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْجَلَالَهٗ وَسَلَامًا* ekan. NFİ nusxasidagi *يُؤْتِيهِ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْجَلَالَهٗ وَسَلَامًا* jumla NFQ nusxasida yo’q. NFİ nusxasida *يُؤْتِيهِ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْجَلَالَهٗ وَسَلَامًا* so’zi NFQ nusxada *يُؤْتِيهِ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْجَلَالَهٗ وَسَلَامًا* yozilibdi. NFQ nusxasidagi *يُؤْتِيهِ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْجَلَالَهٗ وَسَلَامًا* NFİ nusxasida yo’q.

Imom Bağaviyning “Masobihu-s-sunna” asaridagi 4675-hadisidagi *يُؤْتِيهِ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْجَلَالَهٗ وَسَلَامًا* so’zi NFİ nusxasida musannif yoki kotib xatosi bilan *يُؤْتِيهِ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْجَلَالَهٗ وَسَلَامًا* ko’rinishda yozilib qolgan ko’rinadi.

İkinchi bāb. Xulafā’i rāšidin taqi ahli bayt taqi tört imām faḍāiliniñ bayāni içindä turur [NFİ 46a, 7–8].

Avvalqi fasl. Abu Bakr raḍiyallāhu ‘anhunıñ bayāni içindä turur [NFİ 46a, 8].

İmām Şağānî rahmatullāhi ‘alayhi “Maşāriqu-l-anvār” atliğ kitābindā bü hadiṣni keltürmiş [NFİ 46a, 9].

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ مِنَ النَّاسِ عَلَى فِي صُحْبَتِهِ وَمَالِهِ أَبَا بَكْرٍ وَلَوْ كُنْتُ مُتَّخِذًا خَلِيلًا غَيْرَ رَبِّي لَأَتَّخِذْتُ أَبَا بَكْرٍ خَلِيلًا وَلَكِنْ أَخُوهُ الْإِسْلَامِ وَمَوَدَّتُهُ لَا يُبْقِيَنَّ فِي الْمَسْجِدِ بَابَ إِلَّا بَابَ أَبِي بَكْرٍ [NFİ 46a, 9–11].

NFQ nusxasida hadis matni quyidagicha:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ مِنَ النَّاسِ عَلَى فِي صُحْبَتِهِ وَمَالِهِ أَبَا بَكْرٍ وَلَوْ كُنْتُ مُتَّخِذًا خَلِيلًا وَلَكِنْ أَخُوهُ الْإِسْلَامِ وَمَوَدَّتُهُ لَا يُبْقِيَنَّ فِي الْمَسْجِدِ بَابَ إِلَّا سُدَّ إِلَّا بَابَ أَبِي بَكْرٍ [NFQ 64b, 1–4].

Bu hadiṣ ma’nisi ol bolur-kim ḥaqiqatda jüvānmardraq manim üzü şuḥbatı içinda taqi māl içinda Abü Bakr raḍiyallāhu ‘anhu. Taqi

man Rabbümdin o'jin kim ersani dost tutsa erdim, Abü Bakrni dost tutgay erdim. Aniñ u'çun-kim koñlum Haq ta'alāniñ maħabbati birla mustağraq turur. Heç o'jin kim ersaniñ maħabbadi koñlumga siğmas. Va lekin islāmnun qarındaşliqı taqı şafqati aramizda bar. Taqı heç masjid içindagi qapuğlar bāqı qalmasun bağlansun. Magar Abü Bakr qapuğı bağlanmasun dedi [NFİ 46a, 12–14].

NFİ nusxasidagi لَا تَخْذُثْ أَبَا بَكْرٍ خَلِيلًا jumlası NFQ nusxada yo'q. NFQ nusxadagi إِلَّا سَدَّ jumla esa NFİ nusxasida yo'q.

Imom Sag'oniyniñ "Mashariqu-l-anvor" asaridagi 392-hadis bilan chog'ishtirildi. NFİ va NFQda أَنْ مِنَ النَّاسِ deb yozilgan jumla "Mashariqu-l-anvor"da مَنْ أَمَرَ النَّاسِ shaklida yozilgan va "Mashariqu-l-anvor"dagi hadis NFİ va NFQda kamchilikni ham to'ldirgan.

İkinçi faşl. 'Umar rađiyallāhu 'anhunun fađāiliniñ bayāni içindā turur [NFİ 52b, 13–14].

İmām Bağavî rahmatullāhi 'alayhi "Maşābih" ātliğ kitābındā kormiş bü hadişni keltürmiş [NFİ 52b, 14].

عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ كَانَ بَعْدِي نَبِيٌّ لَكَانَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ [NFİ 52b, 14–15].

NFQ nusxasida hadis matni quyidagicha:

مِنْ عُتَيْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ كَانَ بَعْدِي نَبِيٌّ لَكَانَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ [NFQ, 52b, 14–15].

Bu hadiş ma'nisi ol bolurkim, Payğambar 'alayhi-s-salām andağ yarliqar. Agar sendin soñ payğambar kelmak ravā bolsa erdi, ol 'Umar bolğay erdi dedi [NFİ 52b, 15–17].

NFİ nusxasidagi عَنْ عُقْبَةَ o'rniga NFQ nusxada مِنْ عُتَيْبَةَ deb yozilgan. NFQ nusxasidagi أَنَّهُ so'zi NFİ nusxasida yo'q.

Imom Bag'aviyniñ "Masobihu-s-sunna" kitobidagi 4735-hadis NFİ nusxasidagi hadis bilan bir xil.

Üçinçi faşl. 'Uşmān rađiyallāhu 'anhuniñ fađāiliniñ bayāni içindā turur [NFİ 61b, 16–17].

İmām Abü-l-'Alā'î Oşî rahmatullāhi 'alayhi "Nişābu-l-axbār" ātliğ kitābındā bü hadişni keltürmiş [NFİ 61b, 17].

عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِكُلِّ نَبِيٍّ رَفِيقٌ وَرَفِيقِي فِي الْجَنَّةِ عُثْمَانُ [NFİ 62a, 1–2].

NFQ nusxasida hadis matni quyidagicha yozilgan:

عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِكُلِّ نَبِيٍّ رَفِيقٌ وَرَفِيقِي فِي الْجَنَّةِ صَدَقْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [NFQ, 62a, 1–2].

Bu hadiş ma'nisi ol bolurkim, Payğambar 'alayhi-s-salām andağ xabar beru yarliqar. Tekma bir payğambarnun qoldaşı bar. Manim qoldaşim uçtmağda 'Uşmān turur rađiyallāhu 'anhu [NFİ 62a, 2–3].

NFİ nusxada **بُنْ عُبَيْدُ اللَّهِ** jumlası NFQ nusxada **بُنْ عُبْدُ اللَّهِ** ekan. NFİ nusxadagi **أَنَّهُ** soʻzi NFQ nusxada **إِنَّهُ** yozilgan. NFQ nusxadagi hadisdan keyingi **صَدَقْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** jumlası NFİ nusxasida yoʻq.

“Nisabu-l-axbor” asarining 15-betidagi hadis bilan chogʻishtirildi. NFİ nusxasidagi **رَسُولُ اللَّهِ** **إِنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** jumlası “Nisabu-l-axbor”da qisqcha **السَّلَامُ** jumlası yozilgan.

Törtinchi fasl. *‘Alī raḍiyallāhu ‘anhunū fadā’iliniḡ bayānī içindā turur* [NFİ 69a, 7].

Imām Muslim Nişāpürī rahmatullāhi ‘alayhi “Şaḥih” ātlıḡ kitābındā bū ḡadıḡnī keltürmiş [NFİ 69a, 7–8].

عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا عَلِيُّ أَنْتَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي [NFİ 69a, 8–9].

NFQ nusxasida hadis matni quyidagicha:

عَنْ سَعِيدِ بْنِ وَقَّاصٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا عَلِيُّ أَنْتَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَيْسَ بَعْدِي نَبِيٌّ [NFQ 92b, 1–3].

Bu ḡadıḡ ma’nisi ol bolurkim, Payḡambar ‘alayhi-s-salām xabar beru yarlıqar. Ya ‘Alī san mandīn Harun yerindasan. Musa payḡambar ‘alayhima-s-salāmdin magar soz bu turur-kim, mandīn soḡ payḡambar yoq. Ya’ni netakkim Harun Musa payḡambarniḡ vaziri erdi. San taqi manim vazirimsan. Taqi Haru Musa payḡambarniḡ xalifasi erdi. Banu İsrā’il üzā Musa payḡambar şafarḡa barsa ozini xalifa qilur erdi. Ya ‘Alī san taqi manim xalifam turursan. Ummatim üzā taqi ham yazičisan. Va lekin Harun Musa payḡambarqa ortaḡ erdi payḡambarliḡ içinda. San maḡa ortaḡ ermassan payḡambarliḡ içinda. Aniḡ uḡun-kim man jumla payḡambarlar soḡi tururman. Mandīn soḡ payḡambarliḡ yoq dedi [NFİ 69a, 9–15].

NFİ nusxasida **وَقَّاصُ بْنُ أَبِي سَعْدٍ** deyilgan boʻlsa, NFQ nusxasida **وَقَّاصُ بْنُ سَعِيدٍ** deb yozilgan. NFİ nusxasida **لَا نَبِيَّ بَعْدِي** oʻrniga, NFQ nusxada **لَيْسَ بَعْدِي نَبِيٌّ** deyilgan.

Imom Muslimning “Sahih” toʻplamidagi 2404-hadis NFİ nusxasidagi hadis bilan oʻxshash ekan. Faqat NFİ nusxasida **عَنْ سَعِيدِ بْنِ وَقَّاصٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا عَلِيُّ عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَلِيٍّ** jumla, “Sahihi Muslim”da **رَسُولُ اللَّهِ** shaklida yozilgan.

Beşinchi fasl. *Fāḡima raḍiyallāhu ‘anhā fadā’iliniḡ bayānī içindā turur* [NFİ 78b, 13–14].

Imām Abū-l-‘Alā’i Oşī rahmatullāhi ‘alayhi bū ḡadıḡnī “Nişābu-l-axbār” ātlıḡ kitābındā keltürmiş [NFİ 78b, 14].

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاطِمَةُ سَيِّدَةُ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّةِ [NFİ 78b, 15].

NFQ nusxasida hadis matni quyidagicha:

[NFQ 103a, 9–10]. قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاطِمَةُ سَيِّدَةُ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّةِ

Bu hadis am'nisi ol turur-kim, Payğambar 'alayhi-s-salām xabar beru yarliqar. Faṭima uctmaḥ ahliniñ xatunlariniñ uluğı taqı beki turur dedi [NFİ 78b, 15–17].

NFİva NFQ nusxalarida va “Nisabu-l-axbor” kitobining 11-sahifasida hadislar bir xil. Faqat hadis boshi NFİ nusxasida قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ, NFQ nusxasida va “Nisabu-l-axbor” da قَالَ عَلَيْهِ السَّلَام shaklida yozilibdi.

Altinçi faşl. *Hasan-Husayn raḍiyallāhu ‘anhu faḍāiliniñ bayāni içindā turur* [NFİ 84b, 4–5].

İmām İsmā‘il Buxārî rahmatullāhi ‘alayhi “Şihāh” ātliğ kitābindā bū hadişni keltürmiş [NFİ 84b, 5–6].

رُويَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ لِلْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ جِئْنَاكَ يَوْمَئِذٍ أَبَاكُمَا يُعَوِّدُ بِهِمَا إِسْمَاعِيلُ وَإِسْحَاقُ أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ هَامَّةٍ وَمِنْ كُلِّ عَيْنٍ لَامَّةٍ [NFİ 84b, 6–8].

NFQ nusxasida hadis matni quyidagicha:

رُويَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ الرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ لِلْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ جِئْنَاكَ يَوْمَئِذٍ أَبَاكُمَا يُعَوِّدُهُمَا أَنَّ أَبَاكُمَا يُعَوِّدُ بِهِمَا إِسْمَاعِيلُ وَإِسْحَاقُ أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ شَيْطَانٍ وَمِنْ كُلِّ عَيْنٍ لَامَّةٍ [NFQ 109a, 17–110a, 1–3].

Hadis ma'nisi ol turur-kim, Paygambar 'alayhi-s-salām aydi: Hasanga taqi Husaynga raḍiyallāhu 'anhumā ol vaqtin-kim bu du'ā birla anlarğa ta'við qilur erdi. Hasan taqi Husayn ataniz İbrāhim payğambar 'alayhi-s-salām oğli İsmā'ilqa taqi İshāqqa bu du'ā birla ta'við qilur erdi. Bu du'ā ma'nisi ol bolur-kim, siğınurman Tanrı ta'alāniñ tugal atları birla endurulmiş kitābları birla qamuğ şaytāndin taqi zahmat tekurgan ağıluğ jāvarlardin taqi yawuzluq tekurgan kozdın [NFİ 84b, 8–13].

NFİ nusxasida عَنْ الرَّسُولِ jumlası NFQ nusxada عَنْ رَسُولِ اللَّهِ yozilgan. NFİ nusxadagi التَّامَّةِ so'zi NFQ nusxada ko'plik shaklda التَّامَّاتِ deyilgan. NFİ nusxada مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ هَامَّةٍ jumla NFQ nusxada مِنْ كُلِّ شَيْءٍ yozilgan.

Bu hadis “Sahihu-l-Buxoriy”dagi 3371-hadisga chog'ishtirildi. “Sahihu-l-Buxoriy” da hadisning boshlanishi NFİ va NFQdan farqli ravishda عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعَوِّدُ الْحَسَنَ وَالْحُسَيْنَ وَيَقُولُ إِنَّ

NFİ nusxasidagi مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ هَامَّةٍ jumlası “Sahihu-l-Buxoriy” da deb yozilgan.

Yetinçi faşl. *İmām A'zam Abu Hanifa Kūfî rahmatullāhi 'alayhi faḍāiliniñ bayāni içindā turur* [NFİ 93a, 11].

İmām Şağānî rahmatullāhi 'alayhi “Maşāriqu-l-anvār” ātliğ kitābi içindā bū hadişni keltürmiş [NFİ 93a, 12].

رُوي أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ [NFİ 93a, 13–14].

NFQ nusxasida hadis matni quyidagicha:

أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ يُرِيدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ [NFQ 119b, 6–7].

Bu hadis ma'nisi ol bolurkim, Payğambar 'alayhis-s-salām xabar beru yarliqar. Qayu mu'min va muvahhid haqinğa Haq ta'alā eδguluk qilmaq tilasa ham dunya v ham āxiratta ol qulğa šari'at aḥkāmini bildirur. Taqī ol qulini faqih qilur. Taqī konliniñ kozini açar [NFİ 93a, 14–16]. NFİ nusxasidagi قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ يُرِيدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا jumla, NFQ nusxasida أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ deb yozilgan.

“Mashariqu-l-anvor” asarining 185-hadisda قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ jumlası yo'q.

Seksinçi fasl. *İmām Šāfi'ī rahmatullāhi 'alayhi faḍāiliniñ bayāni içindā turur* [NFİ 99b, 2–3].

İmām Muḥammad bin Bašraviyya rahmatullāhi 'alayhi “Kanzu-l-axbār” ātliğ kitābında bü ḥadişni keltürmiş [NFİ 99b, 3–4]. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ خَدَمَ عَالِمًا سَبْعَةَ أَيَّامٍ فَكَأَنَّمَا خَدَمَ اللَّهَ تَعَالَى سَبْعَةَ آلَافِ سَنَةٍ وَأَعْطَاهُ اللَّهُ تَعَالَى بِكُلِّ يَوْمٍ ثَوَابَ أَلْفِ شَهِيدٍ [NFİ 99b, 4–5].

Ḥadiş ma'nisi ol bolurkim, Payğambar 'alayhi-s-salām andağ xabar beru yarliqar. Qayu mu'min va muvahhid bir 'ālimqa yeti kun Haq riḍāsi uçun xidmat qilsa, Taḡri ta'alāqa yeti miñ yil xidmat qilmışdek bolğay. Taqī tekma bir kuniña miñ šahid savābi Haq ta'alā rozī qilğay [NFİ 99b, 5–8].

NFİ nusxasidagi سَنَةٍ so'zi NFQ nusxasida وَسَنَةٍ shaklida yozilgan. Imom Muhammad bin Bashraviyya va “Kanzu-l-axbor” haqida ma'lumot topilmadi.

Toqsinçi fasl. *İmām Mālik rahmatullāhi 'alayhi faḍāiliniñ bayāni içindā turur* [NFİ 103b, 13].

İmām Qādī Abu 'Abullāh Quḍā'ī rahmatullāhi 'alayhi “Šihābu-l-axbār” ātliğ kitābında bü ḥadişni keltürmiş [NFQ 131b, 18–19].

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعُلَمَاءُ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ [NFİ 103b, 14].

Bu hadis ma'nisi ol bolurkim, Payğambar 'alayhi-s-salām xabar beru yarliqar. 'Ālimlar payğambarlarniñ merāsxōrlari erurlar [NFİ 103b, 14–15].

NFQ nusxasida bu faslga tegishli hadis yozilgan bet shikastlanganligi uchun قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ jumlasidan boshqa matn yo'q.

Abu Abdulloh Muhammad ibn Salomata-l-Quzoyniñ “Shihabu-l-axbor” asarining 627-hadisi إِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ shaklida yozilgan.

Oninçi fasl. *İmām Ahmad Ḥanbal rahmatullāhi 'alayhi faḍāiliniñ*

bayāni içində turur [NFİ 110a, 7].

İmām ‘Abullāh Saraxsî rahmatullāhi ‘alayhi “Mavāqit” ātlığ kitābında bü hədişni keltürmiş [NFİ 110a, 7–8].

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَحَبَّ الْعِلْمَ وَالْعُلَمَاءَ لَمْ تُكْتَبْ عَلَيْهِ أَيَّامَ حَيَاتِهِ خَطِيئَتُهُ [NFİ 110a, 8–9].

NFQ nusxasida hadis matni quyidagicha:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَحَبَّ الْعِلْمَ وَالْعُلَمَاءَ لَمْ تُكْتَبْ عَلَيْهِ خَطِيئَتُهُ [NFQ 135b, 1–2].

Bu hədiş ma’nisi ol bolurkim, Payğambar ‘alayhi-s-salām xabar beru yarlıqar. Qayu mö’mın va muvəhħid-kim ‘ilmni taqı ‘ālimlarni sewar bolsa, tırlıklıgı içında nekım xatā va zillat bu quldın kelur bolsa eykinındagı fariştalar ol xatālarıni bıtmaqaylar deb yarlıqar [NFİ 110a, 9–11].

NFİ nusxasidgi *هَيَّوْجَ مَايَا* jumlası NFQ nusxada yozılmagan.

Imom Abdulloh Saraxsiy va “Mavaqit” asarı haqida ma’lumot topılmadı.

Üçüncü bāb. *Haq ta’alā hədratıngā yawunğu ‘amallar bayāni içində turur* [NFİ 115a, 3].

Avvalqı faşl. *‘İlm fadāiliniñ bayāni içində turür* [NFQ 141a, 13].

İmām Ğazzālî rahmatullāhi ‘alayhi “İhyā’u-l-‘ulum” ātlığ kitābında bü hədişni keltürmiş [NFİ 115a, 3–4].

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ وَمُسْلِمَةٍ

[NFİ 115a, 3], [NFQ 141a, 15–16].

Ma’nisi ol bolurkim, Payğambar ‘alayhi-s-salām andağ yarlıqar. ‘İlm istamak fariða turur tekma bür musulmān er üzä taqı tekma bür xatun üzä [NFİ 115a, 5–6].

NFİ va NFQ nusxalarida hadis matni bir xil. Imom G’azzoliy-ning “İhya’u ulumi-d-din” kitabning sakkiz joyida shu hadis bor ekan. Lakin barchalarida *وَمُسْلِمَةٍ* so’zi yo’q.

İkinçi faşl. *Namāz fadāiliniñ bayāni içində turur* [NFİ 120b, 2–3].

İmām Bağavî rahmatullāhi ‘alayhi “Maşābih” ātlığ kitābında bü hədişni keltürmiş [NFİ 120b, 3].

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصَّلَاةُ الْخَمْسُ وَالْجُمُعَةُ إِلَى الْجُمُعَةِ وَرَمَضَانُ إِلَى رَمَضَانَ مَكْفَرَاتٌ لِمَا بَيْنَهُنَّ إِذَا اجْتَنَبَ الْكَبَائِرَ [NFİ 120b, 4–5].

NFQ nusxasida hadis matni quyidagicha:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصَّلَاةُ الْخَمْسُ وَالْجُمُعَةُ إِلَى الْجُمُعَةِ وَرَمَضَانُ إِلَى رَمَضَانَ مَكْفَرَاتٌ مَا بَيْنَهُنَّ إِذَا اجْتَنَبَ الْكَبَائِرَ [NFQ 148a, 3–5].

Bu hadis ma’nisi ol bolurkim qayu mo’min va muvahhid beš namazni vaqtinda qilur bolsa, taqi uluğ yazuqlardin saqlanur bolsa, bu beš namaz ol kiçik yazuqlarini ortkan turur taqi ketarkan. Mudağuy jum’a namazini jame’da imām birla qildi taqi uluğ yazuqlardin saqlandi. Yana bir jum’a namazini jame’da imām birla qilur bolsa bu eki jum’a arasindaqi ne kim kiçik yazuqlari bu kişidin kelmış bolsa, bu eki jum’a ol yazuqlarına kaffarat bolur. Ortkan bolur mundağuy bir ramadān ayini roza tutti taqi bir ramadān qatki uluğ yazuqlardin saqlandi. Yana ekinç ramadānda taqi roza tutti. Bu eki ramadān bu kimersaniñ jumla kiçik yazuqlarına kaffarat bolur. Ortkan bolur ketarkan bolur deb aydi [NFİ 120b, 5–12].

NFİ nusxasida الصَّلَاةُ الْخَمْسُ jumlasi NFQ nusxasida الصَّلَاةُ لِمَا بَيَّنَّهِنَّ jumlasi NFQ nusxada مَا بَيَّنَّهِنَّ ekan. NFİ nusxadagi إِذَا أُجْتَنِبَ fe’li muannas holda kelgan bo’lsa, NFQ nusxada إِذَا أُجْتَنِبَ shaklda muzakkar holda yozilgan.

“Masobih” asaridagi 392-hadis deyarli NFQ nusxasidagi hadis matni bilan o’xshash. Faqat bir zrinda NFİ nusxasidagidek نَفْسُ يَبِ اَمِل yozilgan.

Üçinçi faşl. Zakātniñ taqi şadaqaniñ faḍāiliniñ bayāni içindā turur [NFİ 125a, 12–13].

Imām Abu ‘Abullāh Quḍā’i rahmatullāhi ‘alayhi “Şihābu-l-axbār” ātliğ kitābında bñ hadişiñi keltürmiş [NFQ 153b, 15–16].

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الرَّجُلَ فِي ظِلِّ صَدَقَتِهِ حَتَّى يُقْضَى بَيْنَ النَّاسِ

[NFİ 125a, 14–15].

NFQ nusxasida hadis matni quyidagicha:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الرَّجُلَ فِي ظِلِّ صَدَقَتِهِ تُقْضَى بَيْنَ النَّاسِ

[NFQ 153b, 17].

Bu hadis ma’nisi ol bolur-kim, Payğambar ‘alayhi-s-salām xabar beru yarliqar. Qiyāmat kun bolsa āmannā va şaddaqnā tekma bir kim ersa oz şadaqasiniñ kolaykasında bolğaylar, ‘arāşat xalqiniñ hukmi tamām bolğunça [NFİ 125a, 15–17].

NFİ nusxadagi حَتَّى so’zi NFQ nusxasida yo’q ekan. “Shihabu-l-axbār” kitobining 71-hadisi الرَّجُلَ فِي ظِلِّ صَدَقَتِهِ حَتَّى يُقْضَى بَيْنَ النَّاسِ shaklida yozilgan.

Törtinçi faşl. Roza faḍāiliniñ bayāni içindā turur [NFİ 130a, 14].

Imām Abu-l-Lays Samarqandî rahmatullāhi ‘alayhi “Tanbihu-l-Ğāfilin” ātliğ kitābında bñ hadişiñi keltürmiş [NFİ 130a, 14–15].

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ صَامَ يَوْمًا إِبْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ تَعَالَى بَاعَدَهُ اللَّهُ مِنْ

النَّارِ كُبُعِدَ غُرَابٍ طَارَ وَهُوَ فَرَحٌ حَتَّى مَاتَ هَرَمًا [NFİ 130a, 15–16].

Bu hadis ma'nisi ol bolurkim, qayu mö'min va muvähhid bir kun roza tutar bolsa Haq ta'alā riqāsi učen, Haq tabārak va ta'alā ol mö'minni tamuğ otidin andağ yıraq qılğay-kim, bir qarğa bir yerdin kiçik bala erkan uça qarığınca na miqdār ol yerdin keça yıraq barsa, bu kim ersa taqı tamuğdin andağ yıraq bolğay dedi [NFİ 130a, 16–17–13b, 1–2].

NFQ nusxasida to'rtinchi fasl va unga tegishli hadis tushib qolgan. Abu-l-Lays Samarqandiyning "Tanbihu-l-g'ofilin" asaridan bu hadis topilmadi.

Beşinçi faşl. Haj va 'Umra fađāiliniñ bayāni içindā turur [NFİ 135a, 11].

Abū-l-'Alā'ī Oşî rahmatullāhi 'alayhi "Nişābu-l-axbār" ātliğ kitābindā bū hadişni keltürmiş [NFİ 135a, 11–12].

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ حَجَّ بَيْتَ اللَّهِ مِنْ كَسْبٍ حَلَالٍ لَمْ يَخْطُ خَطْوَةً إِلَّا كَتَبَ اللَّهُ تَعَالَى بِهَا سَبْعِينَ حَسَنَةً وَحَطَّ عَنْهُ سَبْعِينَ سَيِّئَةً وَرَفَعَ لَهُ سَبْعِينَ دَرَجَةً [NFİ 135a, 12–14].

NFQ nusxasida hadis matni quyidagicha:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ حَجَّ بَيْتَ اللَّهِ مِنْ كَسْبٍ حَلَالٍ لَمْ تَخْطُ خَطْوَةً إِلَّا كَتَبَ اللَّهُ تَعَالَى إِلَيْهَا بِهَا سَبْعِينَ حَسَنَةً وَحَبَطَ عَنْهُ سَبْعِينَ سَيِّئَةً وَرَفَعَ لَهُ سَبْعِينَ دَرَجَةً [NFQ 164a, 6–8].

Bu hadis ma'nisi ol bolur-kim, Payğambar 'alayhi-s-salām xabar berü yarliqar. Qayu mo'min va muvähhid halāl kasbidin xaraj qilip Haq tabārak va ta'alāniñ ewiñā ziyārat qilsa, ya'ni Ka'baxānağa tavāf qilsa Haj qilsa, Tañrı tabārak va ta'alā ol haj qılğan qulīnuñ tekmā bir ādamî saninça yetmiş eğgölük devanında bitigäy. Taqı ol qulīnuñ devanidin tekmā bir ādamî saninça yetmiş yamanliqini ketärgäy. Taqı uçtmağ içindā tekma bir ādamî saninça yetmiş daraja yükäy qılğay dep yarliqar [NFİ 135a, 14–17–135b, 1].

NFİ nusxasida لَمْ يَخْطُ fe'li NFQ nusxasida لَمْ تَخْطُ shaklda. NFİ nusxasidagi بِهَا سَبْعِينَ jumlası NFQ nusxasida إِلَيْهَا بِهَا سَبْعِينَ yozilgan. NFİ nusxasida وَحَطَّ عَنْهُ jumlası NFQ nusxasida وَحَبَطَ عَنْهُ yozilgan.

"Nisabu-l-axbor" kitobining 28-sahifasidagi hadis bilan chog'ishtirilganda ba'zi farqli o'rinlar ma'lum bo'ldi. NFİ va NFQ nusxadagi قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ o'rnida "Nisabu-l-axbor"da عَلَيْهِ "da قَالَ عَلَيْهِ yozilgan. deb yozilgan va aksincha كَتَبَ jumlası deb yozilgan. deb yozilgan. va لَمْ يَخْطُ jumlası كَتَبَ jumlası deyilgan. va لَمْ يَخْطُ jumlası deb yozilgan. NFİ nusxasi bilan muvofiq. لَهُ تَعَالَى jumlası o'rnida وَرَفَعَ jumlası o'rnida deb yozilgan.

Altinçi faşl. Ata-anaqa xidmat qilmaq fađāiliniñ bayāni içindā turur [NFİ 161a, 15].

Imām Gazzālī rahmatullāhi ‘alayhi “Iḥyā’u-l-‘ulum” ātliḡ kitābında bū ḥadiṣni keltürmiṣ [NFİ 161a, 16].

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَرُّ الْوَالِدَيْنِ أَفْضَلُ مِنَ الصَّلَاةِ وَالصَّوْمِ وَالْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ وَالْجِهَادِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ [NFİ161a, 16–17], [NFQ 172a, 3–5].

Ma’nisi ol bolur-kim, ata-anaqa eḡgülük qılmaqnıñ savabi namaz qılmaqnıñ savabidın ziyāda turur. Ham taqı roza tutmaq savabidın taqı ziyāda turur. Ham taqı ḡaj va ‘umra qılmaq savabidın taqı ziyāda turur dep yarlıqar [NFİ 161a, 17–161b, 1–2].

NFİ va NFQ nusxada bir xil. Imom G’azzoliyning “Ihya’u ulumi-d-din” asari 2-juz, 216-sahifasidagi hadisda الصَّلَاةُ va الصَّوْمُ so’zi o’rtasida الصَّدَقَةُ so’zi bor.

Yetinçi faşl. *Ḥalāl yemāk faḡāiliniñ bayāni içindā turur* [NFİ 147a, 13–14].

Imām Gazzālī aytür rahmatullāhi ‘alayhi “Iḥyā’u-l-‘ulum” ātliḡ kitābında bū ḥadiṣni keltürmiṣ [NFİ 147a, 14–15].

رُويَ ابْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَلَبُ الْحَلَالِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ وَمُسْلِمَةٍ [NFİ 147a, 15–16].

NFQ nusxasida hadis matni quyidagicha:

رُويَ ابْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَلَبُ الْحَلَالِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ وَمُسْلِمَةٍ [NFQ 178b, 5–6].

Ma’nisi ol turur-kim, Payḡambar ‘alayhis-s-salām xabar beru yarlıqar. Ḥalālni istamak fariḡa turur tekma bir er üzä, taqı tekma bir tiṣi üzä [NFİ 147a, 16–17].

NFİ nusxadagi أَنَّهُ قَالَ قَالَ NFQ nusxada قَالَ yozilgan. “Ithyo’u ulumi-d-din” asarining 2-juz, 89-sahifasidagi hadis bilan chog’ishtirildi. NFİ va NFQ nusxasidagi أَنَّهُ قَالَ قَالَ va أَنَّهُ قَالَ “Ithyo”da أَنَّهُ قَالَ yozilgan. “Ithyo”da وَمُسْلِمَةٍ so’zi yo’q.

Seksinçi faşl. *Amr-i ma’ruf taqı nahı munkar faḡāiliniñ bayāni içindā turur* [NFİ 157a, 1].

Imām Baḡavî rahmatullāhi ‘alayhi “Maṣābih” ātliḡ kitābında bū ḥadiṣni keltürmiṣ [NFİ 157a, 1–2].

مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ [NFİ 157a, 3–4].

NFQ nusxasida hadis matni quyidagicha:

مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ فَإِنْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ [NFQ 184a, 1–2].

Ma’nisi ol bolurkim, Payḡambar ‘alayhis-s-salām aydi. Sizlarda qayu biriñiz yaman iş korar bolsañiz, ol işni taḡayyur qılsun elki birla, ya’ni elki birla adab qilib ol işni kaytarsunlar. Va agar elki birla adab qilib kaytarmakka qudrati yetmasa tili birla aytsun-kim, bu yaman iş turur. Bu işni qılmañ deb zajr qılsun. Va agar tili birla taqı zajr

qilmaqğa qudrati yetmasa, qorqsa-kim, maña munlarniñ darari taqî zahmati tekkay deb aysa koñli birla yekransun. Va lekin bu koñli birla yekranib tek turmaq iymân ahliniñ ‘amallariniñ da’ifraqi bu turur deb aydi [NFİ 157a, 4–9].

NFİ nusxasidagi *فَلَيْسَانِيه لَمْ يَسْتَطِعْ* jumlası NFQ nusxada yo‘q. NFİ nusxadagi *فَلَيْسَانِيه لَمْ يَسْتَطِعْ* jumlası NFQ nusxada yo‘q.

“Masobihu-s-sunna” kitobining 2-juz, 407-sahifasidagi 3983-hadis matni NFİ nusxasidagi hadis matni bilan bir xil. “Masobih”da hadis oldidan kelgan *عن أبي سعيد الخدري، عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال* qismi NFİ nusxasida yozilmagan.

Toqsinchi fasl. *Tün-kün termäk faḍāiliniñ bayāni içindä turur* [NFİ 156b, 13].

İmām Muslim Nişāpūrî rahmatullāhi ‘alayhi “Şaḥih” ātliğ kitābindä bü ḥadişni keltürmiş [NFİ 156b, 13–14].

جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ إِنَّ مِنَ اللَّيْلِ سَاعَةً لَا يُؤَافِقُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ يَسْأَلُ اللَّهَ خَيْرًا إِلَّا أَعْطَاهُ وَيُرَى خَيْرًا مِنْ أُمُورِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ إِلَّا أَعْطَاهُ إِيَّاهُ وَذَلِكَ كُلُّ لَيْلَةٍ [NFİ 156b, 14–16].

NFQ nusxasida hadis matni quyidagicha:

جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ إِنَّ مِنَ اللَّيْلِ سَاعَةً لَا يُؤَافِقُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ يَسْأَلُ اللَّهَ خَيْرًا إِلَّا أَعْطَاهُ وَخَيْرًا مِنْ أُمُورِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ إِلَّا أَعْطَاهُ إِيَّاهُ وَذَلِكَ كُلُّ لَيْلَةٍ [NFQ 189b, 8–10].

Bo ḥadiş ma’nisi ol bolur-kim, Payğambar ‘alayhi-s-salām xabar beru yarliqar. Haqiqatda tun sa’atlaridin bir sa’at bar. Qaçan-kim mo’min va musulmān qul ol sa’atqa muvāfiq bolsa. Taqî ol sa’at içindä Haq ta’alādin eḍgölük tiläsä, Haq tabāarak va ta’ala heç rad qilmadin tiläkini rozî qilur. Taqî du’āsini mustajāb qilur. Taqî bir ravāyatda andağ aydi-kim, dunyā işlāridin taqî āxirat işlāridin ol sa’at içindä Haq ta’alādin mo’min musulmān qul tilāgini tiläsä albatta Haq ta’alā ol tilāklärini rozî qilur, taqî du’ālarini mustajāb qilur. Taqî bu sa’at qamuğ tün içindä bar turur dep aydi [NFİ 156b, 16–17–157a, 1–4].

NFİ nusxasidagi *وَيُرَى خَيْرًا مِنْ أُمُورِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ* jumlası o’rnida NFQ nusxasida *وَيُرَى خَيْرًا* so’zi yozilgan.

Imom Muslimning “Sahih” to’plamidagi 167-hadis NFQ nusxadagi hadis bilan deyarli o’xshash ekan. NFİ va NFQ nusxada hadisning oxiridagi *وَذَلِكَ كُلُّ لَيْلَةٍ* jumlası Imom Muslimning “Sahih”ida yo‘q.

Oninchi fasl. *Şabr va riḍā faḍāiliniñ bayāni içindä turur* [NFİ 162a, 4–5].

İmām Abu-l-Layṣ Samarqandî rahmatullāhi ‘alayhi “Tanbihu-l-Ğāfilin” ātliğ kitābindä bü ḥadişni keltürmiş [NFİ 162a, 5].

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَقُولُ إِذَا وَجَّهْتُ إِلَى عَبْدِي مِنْ عَبْدِي مُصِيبَةً فِي مَالِهِ أَوْ وَلَدِهِ أَوْ بَدَنِهِ فَاسْتَقْبَلَ ذَلِكَ بِصَبْرٍ جَمِيلٍ اسْتَحْبَبْتُ مِنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنْ أَنْصِبَ لَهُ مِزَانًا وَأَنْشُرَ لَهُ دِيوَانًا [NFİ 162a, 6–8].

NFQ nusxasida hadis matni quyidagicha:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَقُولُ إِذَا وَجَّهْتُ إِلَى عَبْدِي مِنْ عَبْدِي مُصِيبَةً فِي مَالِهِ أَوْ وَلَدِهِ أَوْ بَدَنِهِ فَاسْتَقْبَلَ ذَلِكَ بِصَبْرٍ جَمِيلٍ اسْتَحْبَبْتُ مِنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنْ أَنْصِبَ لَهُ مِزَانًا أَوْ أَنْشُرَ لَهُ دِيوَانًا [NFQ 195b, 19–196a, 1–3].

Bu hadis ma'nisi ol bolurkim, Payğambar 'alayhi-s-salām xabar beruyarliqar. Haq ta'alādin hikāyat qilur. Tañrı tabārak va ta'alā aytur. Qaçan-kim qullarimdin bir qulumğa muşibat tekursam mālī içinda ya qaqı oğlı qızı içinda ya taqı tanı içinda. Taqı ol qulum muşibatqa korkluk sabr birla qarşu kelur bolsa, qiyāmat kun 'amallarini olçamak uçun ol qulumni tarazu qatınğa kelturmagayman. Taqı onkinlarnıñ 'amallariniñ devānini oqutmişda ol qulumnuñ 'amallariniñ devānini yaymağayman taqı oqutmağayman taqı heç su'āl va hisāb qilmadın uçmağqa kekurgayman deb aydı [NFİ 162a, 8–13].

NFİ nusxadagi عَبْدِي مِنْ عَبْدِي jumlası NFQ nusxada عَبْدِي لِي مِنْ عَبْدِي yozilgan. NFİ nusxada وَأَنْشُرَ so'zi NFQ nusxada وَأَنْشُرَ yozilgan.

“Tanbihi-l-g'ofilin” kitobidan bu hadis topilmadı.

Tortinçi bāb. Haq ta'alā ḥaḍratidın yıratğu tawuz 'amallar bayānı içindā turur [NFİ 167b, 13–14].

Avvalqı faşl. Nāhaq qan tökmäknıñ āfatı içindā turur [NFİ 167b, 14–15].

İmām Bağavî rahmatullāhi 'alayhi “Maşābih” atlığ kitābında bû ḥadısnı keltürmiş [NFİ 167b, 15].

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَجِلُّ دَمُ امْرِئٍ وَمُسْلِمٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَتَى رَسُولُ اللَّهِ إِلَّا بِأَحَدَى ثَلَاثٍ النَّفْسُ بِالنَّفْسِ وَالتَّيْبُ الزَّانِي وَالْمَارِقُ لِدِينِهِ التَّارِكُ لِلْجَمَاعَةِ [NFİ 167b, 15–17].

NFQ nusxasida hadis matni quyidagicha:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّهُ لَا يَجِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَتَى رَسُولُ اللَّهِ إِلَّا بِأَحَدَى ثَلَاثٍ بِالنَّفْسِ وَالتَّيْبِ الزَّانِي وَلِدِينِهِ التَّارِكُ لِلْجَمَاعَةِ [a, 2–5۲۰۲ NFQ].

Bu hadis ma'nisi ol bolurkim, Tañrı ta'alāni birlagan taqı man rasulini ḥaqlağan musulmān kişiniñ qanı ravā bolmaz, magar uç narsa birla. Ol uç kim ol musulmāndin kelmış bolsa šari'atta anıñ qanı ḥalāl bolur. Bir kim ersanı nāhaq yerda olturmiş bolsa. Ya taqı xatunı bar erkan zinā qılsa. Ya taqı musulmān bolmişdin soñ kāfir bolsa. Bu uç yerda musulmānnıñ qanı ḥalāl bolur. Šari'atta olturmak ravā bolur. Mundın oñın yerda olturmak ravā bolmaz dep aydı [NFİ 168a, 1–5].

İننہ لَا یَجِلُّ دَمُ jumlası NFQ nusxada لَا یَجِلُّ دَمُ امْرِئٍ وَمُسْلِمٍ NFİ nusxasida

yoʻzilgan. NFİ nusxasida ثَلَاثِ النَّفْسِ بِالنَّفْسِ jumlası NFQ nusxada ثلاثِ النَّفْسِ بِالنَّفْسِ shaklida yoʻzilgan. NFİ nusxasida وَالْمَارِقِ لِدِينِهِ jumlası NFQ nusxada وَلِدِينِهِ yoʻzilgan.

Imom Bagʻaviyning “Masobihu-s-sunna” asaridagi 2584-hadis bilan chogʻishtirildi. “Masobih”dagi hadis لَا يَجُلُّ da NFİ nusxasi bilan, بِأَحَدِي ثَلَاثِ: النَّفْسِ da NFQ nusxasi bilan oʻxshash. Yana النَّفْسِ jumlası والتَارِكُ لِدِينِهِ الْمُفَارِقُ لِلْجَمَاعَةِ da NFİ nusxasi bilan oʻxshash. NFİ va NFQ nusxadan farqli.

İkinçi faşl. *Zinā qılmaq āfatinñ bayānī içindā turur* [NFİ 173b, 4].

İmām Muḥammad Buxārī rahmatullāhi ‘alayhi “Şaḥih” ātliḡ kitābindā bū ḥadişñi keltürmiş [NFİ 173b, 5].

رُوي سَهْلُ بْنُ سَعْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ مَنْ تَكَفَّلَ لِي مَا بَيْنَ رَجُلَيْهِ وَمَا بَيْنَ لِحْيَتَيْهِ تَكَفَّلْتُ لَهُ بِالْجَنَّةِ [NFİ 173b, 5-6].

NFQ nusxasida hadis matni quyidagicha:

رُوي سَهْلُ بْنُ سَعْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ مَنْ تَكَفَّلَ لِي مَا بَيْنَ رَجُلَيْهِ وَمَا بَيْنَ لِحْيَتَيْهِ تَكَفَّلْتُ لَهُ بِالْجَنَّةِ [NFQ 802b, 8-10].

Bu ḥadiş ma’nisi ol bolur-kim, Payḡambar ‘alayhi-s-salām xabar beru yarlıqar. Qayu mö’mın va muvaḥḥid maḡa uvuḡ bolsa-kim eki aḍaqi arasındaqi farjini zinādin saqlasa taqi eki engagi arasındaqi aḡzini ḥarām yemakdin saqlasa taqi tilini ḡiybatdin taqi yalḡandın saqlasa taqi man ol kişiga uvuḡ tururman uçtmaḡ birla ya’ni kimdinkim bu eki iş kelür bolsa ol kişi albatta uçtmaḡqa kirma-din qalmaz dedi [NFİ 173b, 6-10].

NFİ nusxasida hadisning roviysi سَهْلُ بْنُ سَعْدٍ bo’lsa, NFQ nusxasida سَهْلُ بْنُ سَعْدٍ yoʻzilgan. NFİ nusxasida رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ قَالَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ jumlası NFQ nusxasida رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ قَالَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ jumlası NFQ nusxasida تَكَفَّلَ va تَكَفَّلْتُ fe’llari NFQ nusxada تَوَكَّلَ va تَوَكَّلْتُ yoʻzilgan.

Imom Buxoriyning “Sahih” kitobidagi 6807-hadis boshi ikkala سَهْلُ بْنُ سَعْدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ yoʻzilgan. Hadis matni NFQ nusxadagi hadis matni bilan bir xil.

Üçinçi faşl. *Xamr içmākläriniñ bayānī içindā turur* [NFİ 181b, 10-11].

İmām Muḥammad bin Başraviyya rahmatullāhi ‘alayhi “Kanzu-l-axbār” ātliḡ kitābindā bū ḥadişñi keltürmiş [NFİ 181b, 11-12].

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ سَلَّمَ عَلَى شَارِبِ الْخَمْرِ أَوْ صَافِحِهِ أَوْ عَاتَقَهُ أُحْبِطَ اللَّهُ تَعَالَى عَمَلُهُ أَرْبَعِينَ سَنَةً [NFİ 181b, 11-12]. [NFQ 17b, 17-19].

Bu ḥadiş ma’nisi ol bolur-kim, Payḡambar ‘alayhi-s-salām xabar beru yarlıqar. Qayu mö’mın va muvaḥḥid xamr içḡanga salām

bersa ya taqī anīḡ birla muṣāfahāt qīlsa ya’ni el tutuṣṣa, anīḡ birla mu’āniqa qīlsa ya’ni qūčuṣṣa Ḥaq tabarāk va ta’alā bu kim ersanīḡ qirq yīlqī maqbul tā’atlarini ḥabaṭa qīlḡay ol xamr iḡganni aḡirlaḡani uḡun dep aydī [NFİ 181b, 13–16].

Bu hadis ikki nusxada ham bir xil ekan. “Kanzu-l-axbor” asarida topilmadi.

Törtinçi faşl. *Takabbur qılmaq āfatiniḡ bayāni iḡindā turur* [NFİ 186a, 2].

İmām Baḡavī rahmatullāhi ‘alayhi “Maṣābih” ātlīḡ kitābindā bū ḥadiṣni keltürmiṣ [NFİ 186a, 2–3].

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ كِبَرٍ فَقَالَ رَجُلٌ إِنَّ الرَّجُلَ يُحِبُّ أَنْ يَكُونَ ثَوْبُهُ حَسَنًا وَنَعْلُهُ حَسَنًا قَالَ إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ الْكِبَرُ مَنْ نَظَرَ الْحَقَّ وَغَمَطَ النَّاسَ . [NFİ 186a, 3–5].

Bu ḥadiṣ ma’nisi ol bolur-kim, Payḡambar ‘alayhi-s-salām xabar berü yarliḡar. Uḡtmaḡqa kirmäs ol kim ersä-kim, köḡlindā ḡarra andzasinḡa kibr bolsa dedi ersä, ṣaḡābalarda biri aydī ya Rasulallāh er kim ersä toni körklüg bolmaqini sewär, taqī na’lini körklüg bolmaqini sewär, bu kibr bolḡay-mu dep su’al qīldi ersä, Payḡambar ‘alayhi-s-salām aydi: Ḥaq tabārak va ta’alā jamil turur. Jamālni sewär. Kibr ol bolur-kim, Ḥaq ta’alāniḡ farmāniḡa iltifāt qīlmas taqī xalāyiqḡa xor koz birlā baqsa [NFİ 186a, 5–9].

NFQ nusxada hadisning arabcha matni muallif yoki kotibning xatosi sabab yozilmagan.

Imom Baḡ’aviyning “Masobihu-s-sunna” asaridagi 3966-hadis bilan chog’ishtirildi. NFİ nusxasidagi *أَحَدٌ مِنْ فِي قَلْبِهِ* o’rniga “Masobih”da *أَحَدٌ* hamda *يَطْرُ الْحَقَّ* jumlasida o’rnida “Masobih”da *يَطْرُ الْحَقَّ* deb yozilibdi.

Beşinçi faşl. *Yalḡan taqī ḡiybat āfatiniḡ bayāni iḡindā turur* [NFİ 190b, 16].

İmām Abu ‘İysā Termidī rahmatullāhi ‘alayhi “Jāmi’” ātlīḡ kitābindā bū ḥadiṣni keltürmiṣ [NFİ 190b, 16–17].

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ فَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي إِلَى النَّارِ . [NFİ 190b, 17–191a, 1], [NFQ 228b, 17–19].

Payḡambar ‘alayhi-s-salām xabar beru yarliḡar. Ey ummatim qorquḡ yalḡan sozlamakdin. Ḥaqiqatta yalḡan sozlamak ādamini yawuz işḡa tekururḡ taqī yawuz iş ādamini tamuḡqa tekurur [NFİ 191a, 1–3].

Bu hadis ikkala nusxada ham bir xil yozilgan ekan. Imom Termiziyning “Sunan” kitoblaridagi 1971-hadis bilan solishtirsak, bu hadis matni katta hadis matnining bir qismi ekani ma’lum bo’ldi.

Altinçi faşl. *Dunyāni sewmāk āfatiniḡ bayāni iḡindā turur*

[NFİ 195b, 8–9].

İmām Abu-l-Lays Samarqandî rahmatullāhi ‘alayhi “Tanbihu-l-Ğāfilin” ātlıǵ kitābında bû ḥadīṣnî keltürmîş [NFİ 195b, 9–10].

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ وَالْقَبْرُ حِصْنُهُ وَالْجَنَّةُ مَأْوَاهُ
وَالدُّنْيَا جَنَّةُ الْكَافِرِ وَالْقَبْرُ سِجْنُهُ وَالنَّارُ مَأْوَاهُ [NFİ 195b, 10–11].

NFQ nusxasida hadis matni quyidagicha:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ وَالْقَبْرُ حِصْنُهُ وَالْجَنَّةُ هَوَاهُ
وَالدُّنْيَا جَنَّةُ الْكَافِرِ وَالْقَبْرُ سِجْنُهُ وَالنَّارُ مَأْبَهُ. [NFQ 323a, 18–19–233b, 1].

Bu ḥadīṣ ma’nisi ol bolur-kim, Payğambar ‘alayhi-s-salām andağ xabar beru yarlıqar-kim, bu dunyā mō’miniñ zindāni turur. Taqî gor mō’minniñ ḥiṣāri turur. Taqî uçtmaḥ mō’minniñ siğnu yeri turur dep aydı [NFİ 195b, 11–13].

NFİ nusxasidagi الدُّنْيَا جَنَّةُ الْكَافِرِ jumlası NFQ nusxasida هَوَاهُ jumlası NFQ nusxasidagi الدُّنْيَا جَنَّةُ الْكَافِرِ jumlası NFQ nusxada مَأْبَهُ jumlası NFQ nusxada deyilgan.

Imom Abu-l-Lays Samarqandiyning “Tanbehu-l-g’ofilin” asaridagi 315-hadis bilan chog’ishtirildi. NFİ nusxasidagi قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ jumlası “Tanbehu-l-g’ofilin”da عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ jumlası, أَنَّهُ قَالَ yozilgan.

Yetinçi faşl. *Riyā va sum’a āfatiniñ bayāni içindā turur* [NFİ 200b, 15–16].

İmām Bağavî rahmatullāhi ‘alayhi “Maşābih” ātlıǵ kitābında bû ḥadīṣnî keltürmîş [NFİ 200b, 16].

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَاجِبًا عَنْ اللَّهِ تَعَالَى قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى أَنَا أَغْنَى الشُّرَكَاءِ عَنِ الشِّرْكِ مَنْ عَمِلَ عَمَلًا أَشْرَكَ فِيهِ مَعِيَ غَيْرِي تَرَكَهُ وَشِرْكُهُ وَفِي رَوَايَةٍ فَأَنَا مِنْهُ بَرِيءٌ هُوَ لِلَّذِي عَمِلَهُ [NFİ 200b, 17–201a, 1].

NFQ nusxasida hadis matni quyidagicha yozilgan:

أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَاجِبًا عَنْ اللَّهِ تَعَالَى قَالَ اللَّهُ تَعَالَى أَنَا أَغْنَى الشُّرَكَاءِ مِنَ الشِّرْكِ مَنْ عَمِلَ عَمَلًا أَشْرَكَ فِيهِ مَعِيَ غَيْرِي تَرَكَهُ وَشِرْكُهُ وَفِي رَوَايَةٍ فَأَنَا مِنْهُ بَرِيءٌ وَلِلَّذِي عَمِلَهُ [NFQ 39b, 4–6].

Bu ḥadīṣ ma’nisi ol bolur-kim Payğambar ‘alayhi-s-salām xabar berü yarlıqar. Haq ta’alādin ḥikāyat qīlu Haq tabārak va ta’ala andağ berü yarlıqar. Men ortaqlarniñ ortaqlıqindin muḥsuz pādšāh turur-men. Kimikim ‘amal qīlur bolsa taqî ol ‘amali içindā özgāni meñā ortağ qīlur bolsa, men ol ‘amal qīlğanni ortağ birlä terk qīlur-men. Taqî man ol ‘amal qīlğandin bezār bolur-men. Anıñ ‘amali kimgä-kim qıldi anıñ turur dep aydı [NFİ 201a, 1–5].

NFİ nusxasida قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ jumlası NFQ nusxada قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى yozilgan. NFİ nusxada عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ jumlası NFQ nusxada عَنْ الشِّرْكِ yozilgan. NFİ nusxada هُوَ لِلَّذِي عَمِلَهُ yozilgan. NFİ nusxadagi الشِّرْكِ yozilgan. NFİ nusxada هُوَ لِلَّذِي عَمِلَهُ yozilgan.

وَالَّذِي عَمِلَهُ

“Masobihu-s-sunna” asaridagi 4098-hadis bilan chogʻishtirildi. *أَنَا أَغْنَى الشُّرَكَاءِ* dan boshlab hadis soʻngigacha NFİ nusxasi bilan bir xil. Undan oldingi qismi “Masobih”da *قَالَ اللَّهُ تَعَالَى* ning oʻzi yozilgan.

Seksinchi fasl. *Gina va hasad āfatiniy bayāni* ichindā turur [NFİ 206a, 10–11].

Imām Abu-l-Lays Samarqandī rahmatullāhi ‘alayhi “Tanbihu-l-Gāfilin” ātliḡ kitābindā bū ḥadiṣni keltürmiṣ [NFİ 206a, 11].

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الْغِلَّ وَالْحَسَدَ يَأْكُلَانِ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْخَطْبَ [NFİ 206a, 12].

NFQ nusxasida hadis matni quyidagicha:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْغِلُّ وَالْحَسَدُ يَأْكُلَانِ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْخَطْبَ [45b, 10–11² NFQ]

Bu ḥadiṣ ma’nisi ol bolurkim, Payḡambar ‘alayhi-s-salām xabar beru yarliqar. Haqiqatta gīna taqī hasad mō’mīn qulnuḡ ḥasanātini taqī eḡguluklarini halāk qilur. Taqī tugatur. Netakkīm ot otunni halāk qilur. Taqī tugatur dep aydi [NFİ 206a, 13–14].

NFİ nusxada *وَالْحَسَدُ* jumlası NFQ nusxada *وَالْغِلُّ* yozilgan.

“Tanbihu-l-gʻofilin” kitobidagi 218-hadis bilan chogʻishtirlaganda hadis matni NFİ nusxasi bilan bir ekani maʼlum boʻldi. Faqat hadis boshi NFİ nusxasida *قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ* boʻlsa, “Tanbihu-l-gʻofilin”da *قَالَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ* yozilgan.

Toqsinchi fasl. *Ḡurur va ḡaflat āfatiniy bayāni* ichindā turur [NFİ 211b, 14].

Imām Samʻān bin Mahdī rahmatullāhi ‘alayhi “Musnadü Anas” ātliḡ kitābindā bū ḥadiṣni keltürmiṣ [NFQ 251b, 17–18].

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعَاقِلُ صَدِيقِي وَالْأَحْمَقُ عَدُوِّي ثُمَّ قَالَ لَا تَصْحَبُوا مَعَ الْأَحْمَقِ وَلَا تَنْقَطِعُوا عَنِ الْعَاقِلِ [NFİ 211b, 15–16].

NFQ nusxasida hadis matni quyidagicha:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعَاقِلُ صَدِيقِي وَالْأَحْمَقُ ثُمَّ قَالَ لَا تَصْحَبُوا مَعَ الْأَحْمَقِ وَلَا تَعْطُوا مِنَ الْعَاقِلِ [NFQ 251b, 18–19].

Bu ḥadiṣ ma’nisi ol bolur-kim, Anas bnu Mālik raḡiyallāhu ‘anhu rivāyat qilur. Payḡambar ‘alayhi-s-salām xabar beru yarliqar. ‘Aqil manim dostum turur. Aḡmaq manim duṣmanim turur dedi ersa. Andin soḡ aydi. Eyyārānlarimizinhār aḡmaq birla ṣuḡbat qilmanḡ. Taqī ‘aqildin kaslamanḡ dedi [NFİ.211b,16–17–212a,1–2].

NFİ nusxasida *عَدُوِّي* jumlası oʻrnida NFQ nusxada *وَالْأَحْمَقُ* soʻzning oʻzi yozilgan. NFİ nusxadagi *عَنِ الْعَاقِلِ* jumlası NFQ nusxada *مِنَ الْعَاقِلِ* shaklida yozilgan.

Imom Samʻon ibn Mahdiy va uning “Musnadi Anas” asari

haqida ma'lumot topilmadi.

Oninchi fasl. Uzaq uminç tutmaq āfatiniñ bayāni içindä turur [NFİ 217a, 3–4].

İmām Bağavī rahmatullāhi ‘alayhi “Maşābih” ātliğ kitābindä bü hadişni keltürmiş [NFİ 217a, 4].

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَهْرُمُ ابْنُ آدَمَ وَيَتَشَبَّهُ مَعَهُ اثْنَتَانِ الْجُرُصُ عَلَى الْمَالِ وَالْجُرُصُ عَلَى الْعُمُرِ [NFİ 217a, 4–6].

NFQ nusxasida hadis matni quyidagicha:

قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَهْرُمُ ابْنُ آدَمَ وَيَتَشَبَّهُ مَعَهُ اثْنَتَانِ الْجُرُصُ وَالْأَمَلُ [NFQ 258a, 2–3].

Bu hadiş ma'nisi ol bolur-kim, Anas bnu Mālik raḍiyallāhu ‘anhu rivāyat qīlur Payğambardīn-kim, Payğambar ‘alayhi-s-salām xabar berü yarlıqar. Ādam oğli birlä heç qarimaz. Biri ol-kim, mālqa ḥariş bolmaq. Ekinčisi ol-kim, ‘umurga ḥariş bolmaq. Ādam oğli neçä mā qarisa, Ādam oğli içindä bu eki xışlat qarimaz. Hamişa Ādam oğliniñ ṭalabī öküş māl turur, taqī öküş ‘umur turur, dep aydı [NFİ 217a, 6–9].

NFİ nusxasida رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ yozilgan jumla NFQ nusxada الْجُرُصُ عَلَى الْمَالِ وَالْجُرُصُ عَلَى الْعُمُرُ jumlası yozilgan. NFİ nusxasidagi الْجُرُصُ وَالْأَمَلُ so'zlari yozilgan.

“Masobihu-s-sunna” asaridagi 4069-hadisga chog'ishtirildi. NFİ nusxasidagi عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ jumlası “Masobih”da عَنْ وَيَتَشَبَّهُ مِنْهُ اثْنَتَانِ jumlası deb yozilgan. NFİ nusxasidagi وَيَتَشَبَّهُ مَعَهُ اثْنَتَانِ jumlası shaklida yozilgan.

Xulosa

Bu maqolani yozish davomida bir qancha xulosalarga kelindi. “Nahju-l-farodis” asarining NFQ nusxasi NFİ nusxasidan ikki yil avval ko'chirilgan. Shuning uchun NFİ nusxasi qaysidir ma'noda NFQ nusxasining to'ldirilgan, qayta ishlangan va tahrir qilingan varianti hisoblanadi. Bunga yuqoridagi tadqiqotda ham guvoh bo'lindi. NFQ nusxasidagi ko'pgina hadislar NFİ nusxasida tahrir qilinib, to'ldirilgan. Lekin, aksincha, NFQ nusxasidagi hadis NFİ nusxasidagi hadislardan to'liqroq o'rinlar ham bor. Bizningcha bunga muallif yoki kotibning xatosi yoki e'tiborsizligi sabab bo'lishi mumkin.

Asarda foydalanilgan manbalarning deyarli barchasi mo'tabar asarlar va bu asarlar mualliflarining ko'pchiligi O'rta Osiyo hududidan. Qirq hadis asnosida tilga olingan o'n uchta manbadan to'rtta asar haqida ma'lumot topilmadi. Shuning o'zi ham “Nahju-l-

farodis”ning ilmiy qiymatini oshiradi.

Bundan tashqari har bir hadisning ortidan muallifning tarjimai ham berib borildi. Bu ham hadisning ma’nosini to’laroq tushinishga yordam beradi. Lekin bu maqolada masadimiz faqat arabcha hadislarni tahlil qilish bo’lgani uchun hadis tarjimalarining tahliliga kirishmadik. Chunki asardagi oyat va hadislar tarjimai alohida katta bir tadqiqotni talab qiladi.

Adabiyotlar

Nehcul-Feradis. *Ushtmahlarinin Achuq Yoli. Cennetlerin Achiq Yolu Doghru Siralanmish*. El Yazma. Ebced-444-s.

Mahmut b. Ali. 2014. *Nehçü’l-feradis. Uşmaḥlarning açuq yoli*. (Cennetlarin açik yolu). Metin, Dizin-Sözlük, Tıpkıbasım. Birleştirilmiş baskı. Tıpkıbasım ve çeviri yazı Janos ECKMANN. Yayıl原因lar: Semıth TEZCAN – Hamza ZÜLFİKAR. Dizin-Sözlük: Aysu ATA. Ankara.

Ayşe ŞEKER. 2018. *Nehcü’l-ferâdîs*. Kazan devlet üniversitesi kütüphanesi nüshası (inceleme – metin – dizin). Doktora tezi İstanbul.

نصاب الأخبار لتذكر الأخبار. ١٢٣١ هـ. لإمام الحرمين سراج الدين أبي محمد علي بن عثمان بن محمد الأوشي. طبع بالمطبع الكريمة ببلدة قزان.

برنامج المكتبة الشاملة-الموقع الرسمي. swalemahs/em.t//:sptth
مشارق الأنوار النبوية من صحاح الأخبار المصطفية.

1/ynahgs_qerahsm/koob/ten.aidep-irahkub.www//:sptth
شهاب الأخبار . لأبي عبد الله محمد بن سلامة القضاعي.

<https://ketabonline.com/ar/books/23212/read?part=1&page=1&index=2033102>

NFİ – *Nahju-l-farodis*. Istanbuldagi Yangi jome kutubxonasida saqlanayotgan 879-raqamli qo’lyozma nusxasi.

NFQ – *Nahju-l-farodis* asarining Qozon davlat universiteti kutubxonasida saqlanayotgan 60261 raqamli qo’lyozma nusxasi.

The Forty Hadith Cited in “Nahju-l-Farodis” and their Comparative-Textological Analysis

Saydakbarkhan Valiev¹

Abstract

This article was compiled on the basis of the forty Arabic texts of hadiths presented at the beginning of each chapter in Mahmud ibn Ali al-Kardari's work “Nahju-l-farodis”. An attempt was made to create a cross-comparative text based on the Istanbul (NFİ) copies of the work copied in 761 Hijri, 1360 AD and Kazan (NFQ) copies copied in 759 Hijri, 1358 AD. In addition, an attempt was made to find the sources cited before each hadith.

In the process of writing the article, many differences and similarities in the text of hadiths were highlighted. It was also compared with the sources of hadiths. Where the sources were not found, the reason was mentioned. A number of comments were made in the conclusion.

Key words: Mahmud ibn Ali al-Kardari, Nahju-l-farodis, forty hadiths, arba'in.

References

- Nehcul-Feradis*. Ushtmahlarinin Achuq Yoli. Cennetlerin Achiq Yolu Doghru Siralanmish. El Yazma. Ebcad-444-s.
- Mahmut b. Ali. 2014. *Nehçü'l-feradis*. Uşmağlarning açuq yoli. (Cennetlarin açık yolu). Metin, Dizin-Sözlük, Tıpkıbasım. Birleştirilmiş baskı. Tıpkıbasım ve çeviri yazı Janos ECKMANN. Yayılayanlar: Semıth TEZCAN – Hamza ZÜLFİKAR. Dizin-Sözlük: Aysu ATA. Ankara.
- Ayşe ŞEKER. 2018. *Nehcü'l-ferâdis* Kazan devlet üniversitesi kütüphanesi nüshası (inceleme – metin – dizin). Doktora tezi İstanbul.
- Nisābu-l-axbār li-tazkkuri-l-axyar*. 1321 h. Li-Imāmi-l-hamayn Sirāju-d-din Abi Muhammad Ali bin Usmān bin Muhammad al-Ushiy. Tab'a bi-l-matba'i-l-karimati bi-baldati Qozon.
- Barnamaju-l-maktabati-shāmilati – al-mavqi'u-r-rasmiy. <https://t.me/shamelaws>

¹ Saydakbarkhan Y. Valiev – doctoral student of the Tashkent State University of Oriental Studies.

E-mail: kaminasaid@gmail.com

ORCID ID: 0009-0009-6683-8600

For citation: Valiyev, S. Y. 2024. Forty hadiths and their comparative-textological analysis presented in the work “Nahju-l-farodis”. *Golden scripts* 4: 20 – 45.

Mashāriqu-lanvāri-nabaviyyati min sihāhi-l-axbāri-l-mustafiyya. https://www.bukhari-pedia.net/book/mshareq_sghany/1

Shihābu-l-axbār. Li-Abi Abdillāh Muhammad bin Salāmati-l-Quda'i. <https://ketabonline.com/ar/books/23212/read?part=1&page=1&index=2033102>

NFI – *Nahju-l-farodis* copy of manuscript No. 879 stored in the library of the Yani Jami in Istanbul.

NFQ - manuscript copy of *Nahju-l-farodis* work number 60261 stored in the library of Kazan State University.